

Wykorzystanie nowoczesnych technologii w opracowaniu i digitalizacji kartografików w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu

Applicability of modern technologies to Wrocław University Library maps processing and digitization

Abstrakt:

Rozpoczęta w 1994 r. komputeryzacja Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu otworzyła nowe perspektywy w zakresie usprawnienia procesów bibliotecznych, w tym przede wszystkim opracowywania oraz udostępniania zbiorów. Oddział Zbiorów Kartograficznych został objęty komputeryzacją relatywnie późno, doceniając jednak zalety wynikające z posiadania kompletnej bazy danych o zbiorach i możliwości oferowanych przez media cyfrowe podjęto starania, by bez dalszej zwłoki nadrobić stracony czas. Artykuł przedstawia charakterystykę nowoczesnych technologii i narzędzi używanych w codziennej pracy Oddziału, ze szczególnym uwzględnieniem opracowania przechowywanych zbiorów i udostępniania cyfrowych wersji dokumentów kartograficznych.

Abstract:

Wrocław University Library computerization, which started in 1994, opened new perspectives in the field of library processes facilitation, mainly in processing and collection circulation. Maps Department underwent computerization relatively late, but upon understanding the advantages of possessing a complete database collection and possibilities offered by digital media attempts have been made without any delay to reduce the backlog. The article presents the characteristics of modern technologies and tools used in the Department's everyday work, with special attention paid to collection processing and accessibility of digitized versions of cartographic documents.

Słowa kluczowe:

zbiory kartograficzne, opracowanie map, digitalizacja kartografików, katalogowanie map, katalogi komputerowe, Format MARC 21

Keywords:

cartographic resources, map processing, cartographic resources digitization, map cataloging, computer catalogs, MARC 21 format

Wstęp

Oddział Zbiorów Kartograficznych (OZK) to jeden z mniejszych oddziałów zbiorów specjalnych Biblioteki Uniwersyteckiej. Stan inwentarza na dzień 31.07.2015 r. liczył 15 156 jednostek inwentarzowych, w łącznej liczbie jednostek obliczeniowych, tj. arkuszy map i woluminów atlasów – prawie 25 000 (w tym ok. 12 000 arkuszy map sekcyjnych). O ich znaczeniu świadczy jednak nie ilość, a jakość, gdyż pod względem wartości należą do najcenniejszych w Europie – kryjąc w swych zasobach kilkanaście obiektów unikatowych w skali świata oraz największą kolekcję atlasów starodrucznych z przechowywanych w polskich instytucjach¹. Wiele spośród nich to dzieła niezwykle istotne zarówno w kontekście kartografii powszechnej, jak i regionalnej. Historię i charakterystykę najcenniejszych zbiorów w postaci monografii spisała wieloletnia kierowniczka OZK, Krystyna Szykuła [19], w późniejszych latach ukazywały się także publikacje opisujące wybrane kolekcje [7], [8], [9], [10], [11], [13], [15] bądź poświęcone pojedynczym cymeliom [3], [5], [14], [16], [18].

Chociaż pierwszy komputer trafił do OZK w 2003 r. [17, s. 143], to do 2007 r. opracowanie dokumentów kartograficznych odbywało się w sposób tradycyjny. Wpływy inwentaryzowano w inwentarzach tomowych i prowadzono katalogi kartkowe: katalog alfabetyczny, katalog odsyłaczy wg twórców map, planów, widoków, tematów map, katalog map sekcyjnych, katalog map seryjnych, katalog alfabetyczny zbiorów kartograficznych w układzie terytorialnym i chronologicznym – w podziale na Polskę i świat, do 1800 r. i po 1800 r. oraz katalog wydawców map i atlasów. Ponieważ jednak większe znaczenie mają katalogi elektroniczne, oferujące szeroki wachlarz opcji przeszukiwania zasobów biblioteki, czyniono kroki zmierzające ku zmianie sposobu opracowania na bardziej nowoczesny.

Lata 2006–2008 były okresem podejmowania ważnych decyzji w tym zakresie. Bazując na doświadczeniach w katalogowaniu dokumentów kartograficznych w formacie MARC 21 zdobytych podczas realizacji grantowego projektu *Badania nad wybranymi mapami wieloarkuszowymi Dolnego Śląska z II połowy XIX wieku i I połowy XX wieku jako odzwierciedlenie zmian zachodzących w terenie, opracowywanymi w systemie komputerowym VIRTUA*² postanowiono, że komputerowe opracowanie zbiorów będzie kontynuowane w ten sam sposób. 462 opisy wykonane w ramach grantu stały się początkiem kartograficznej kolekcji specjalnej w lokalizacji OZK w katalogu online Biblioteki. W tym samym czasie powstała i dynamicznie rozwijała się Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego (BCUWr) – zbiory kartograficzne umiejscowiono w niej jako

¹ Według *Centralnego Katalogu Zbiorów Kartograficznych w Polsce* [4].

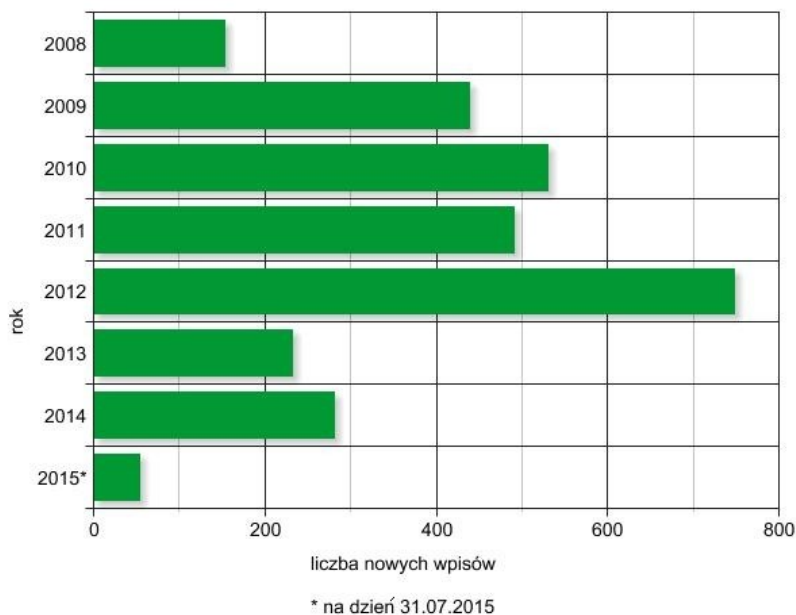
² Grant realizowany był w latach 2003–2006 przez pracowników trzech kolekcji kartograficznych Uniwersytetu Wrocławskiego. Jego efektem jest 2400 rekordów bibliograficznych dla dokumentów kartograficznych, którym podpięto 5702 rekordy egzemplarza oraz publikacja [1].

część kolekcji *Dziedzictwo kulturowe*, planując digitalizację i udostępnienie najczęściej poszukiwanych obiektów, należących do tzw. domeny publicznej. Wreszcie – w tym czasie także rozpoczęto prace projektowe nad aplikacją wspomagającą pracę ze zbiorami, która w ostatecznym kształcie przerodziła się w Georeferencyjną Aplikację Inwentarzowo-Katalogową Kartografików (GAIKK)³.

1. Inwentarz komputerowy

Inwentarz tomowy, prowadzony w OZK od początku jego istnienia, został zamknięty z dniem 31.12.2006 r. Wszystkie późniejsze wpisy – w praktyce od sygnatury 12216-II.B. – odnotowywane są w inwentarzu komputerowym, który stanowi jeden z modułów użytkowanej w Oddziale aplikacji GAIKK. Inwentarz elektroniczny spełnia wszystkie normy i wytyczne stawiane dokumentacji tego typu. Numery inwentarzowe dopisane w danym roku są drukowane na początku roku następnego.

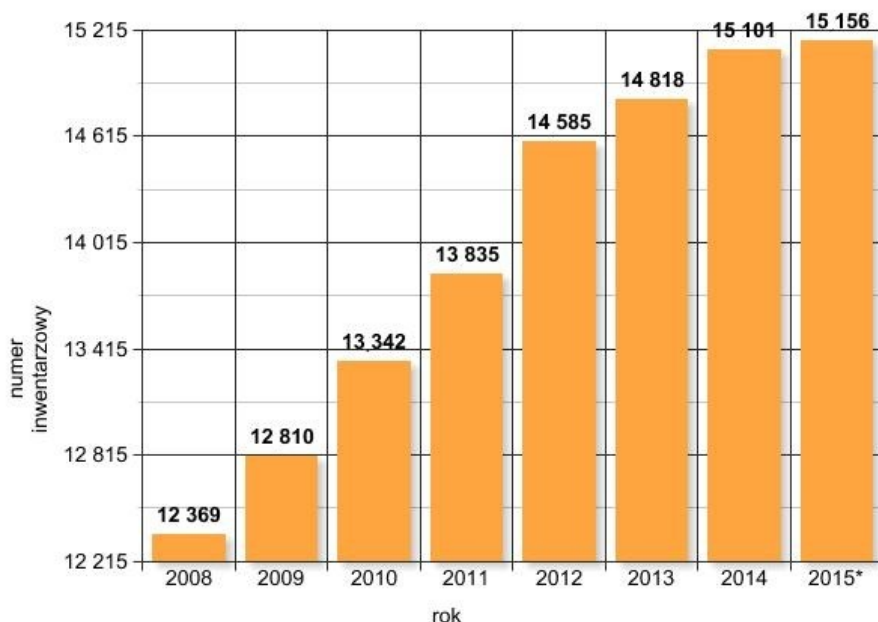
Na dzień 31.07.2015 r. w inwentarzu OZK znajdowało się 15 156 pozycji. Z tej liczby 2 941 numerów inwentarzowych (19,4% całości) to wpisy dokonane po 1.01.2007 r., czyli tylko w inwentarzu komputerowym. Numery inwentarzowe w poszczególnych latach prezentuje wykres na ryc. 1, a przyrost inwentarza wykres na ryc. 2.

Ryc. 1. Nowe numery inwentarzowe w OZK w latach 2008–2015.

Źródło: opracowanie własne.

³ Więcej informacji o aplikacji znajduje się w niniejszej publikacji w artykule A. Osowskiej i D. Przybytki *Georeferencyjna Aplikacja Inwentarzowo-Katalogowa Kartografików w Oddziale Zbiorów Kartograficznych Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*.

* na dzień 31.07.2015

Ryc. 2. Stan inwentarza OZK – przyrost liczby wpisów od 2008 r.

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku inwentaryzowania dokumentów kartograficznych należy wspomnieć o jednej istotnej kwestii, mianowicie o mapach wieloarkuszowych (sekcyjnych). Ponieważ jeden tytuł może obejmować nawet kilka tysięcy arkuszy, proces wydawniczy może trwać nawet kilkanaście lat. Aby jednak sprawnie odnajdywać właściwe arkusze, powinny one być przechowywane razem, co w praktyce oznacza nadawanie im jednej sygnatury miejsca, a następnie porządkowanie ich w ramach tej sygnatury według godeł, czyli oznaczeń liczbowo-literowych. W OZK numer inwentarzowy jest jednoznaczny z sygnaturą miejsca, dlatego przyjęto, że cały tytuł mapy sekcyjnej otrzymuje jeden numer inwentarzowy, a poszczególne arkusze traktowane są jako woluminy, dopisywane sukcesywnie w miarę ukazywania się i wpływania do Oddziału. Takie postępowanie było prowadzone od wielu lat – do czasu zamknięcia inwentarza tomowego dopisy były tworzone w postaci wykazów arkuszy (aneksów) do poszczególnych numerów inwentarzowych. Wdrożenie inwentarza elektronicznego spowodowało, że w tzw. rekordzie nadrzędnym inwentaryzowany jest tytuł mapy i wprowadzane są te elementy opisu inwentarzowego, które są wspólne dla wszystkich arkuszy, natomiast kolejne arkusze to dopisy w postaci tzw. rekordów podrzędnych. W chwili generowania inwentarza do druku trafia do niego wpis sumujący wartości zebrane z odpowiednich rekordów podrzędnych, w każdym momencie natomiast można wydrukować pełny wykaz arkuszy

powiązanych ze wskazanym numerem inwentarzowym. Od 2007 r. do bazy GAIKK wprowadzono 1 819 takich dopisów.

Dużą zaletą i usprawnieniem wynikającym z wdrożenia komputerowego inwentarza jest możliwość uzyskiwania różnego rodzaju statystyk potrzebnych do wykazania w corocznej sprawozdawczości Oddziału (ryc. 3). Oczywiście takie same procedury obowiązywały w przypadku inwentarzy tomowych, jednak w obecnej chwili zajmuje to zdecydowanie mniej czasu. Podsumowania wartości wpływów, ich liczby czy rodzaju źródła nabycia generowane są bardzo szybko i nie są obciążone błędem wynikającym z pomyłek, które mogą się zdarzać w przypadku podliczania ręcznego.

Łączna liczba jednostek:	467
w tym wolumenów:	467

Statystyka źródeł nabycia	
łącznie pozycji	467
EO	463 (5581.69 zł)
W	1 (450 zł)
KZ	1 (75 zł)
DK	1 (25 zł)
BM	1 (20 zł)

Ryc. 3. Zestawienie wygenerowane dla przykładowo wybranej podkolekcji z inwentarza OZK.
Źródło: Inwentarz OZK.

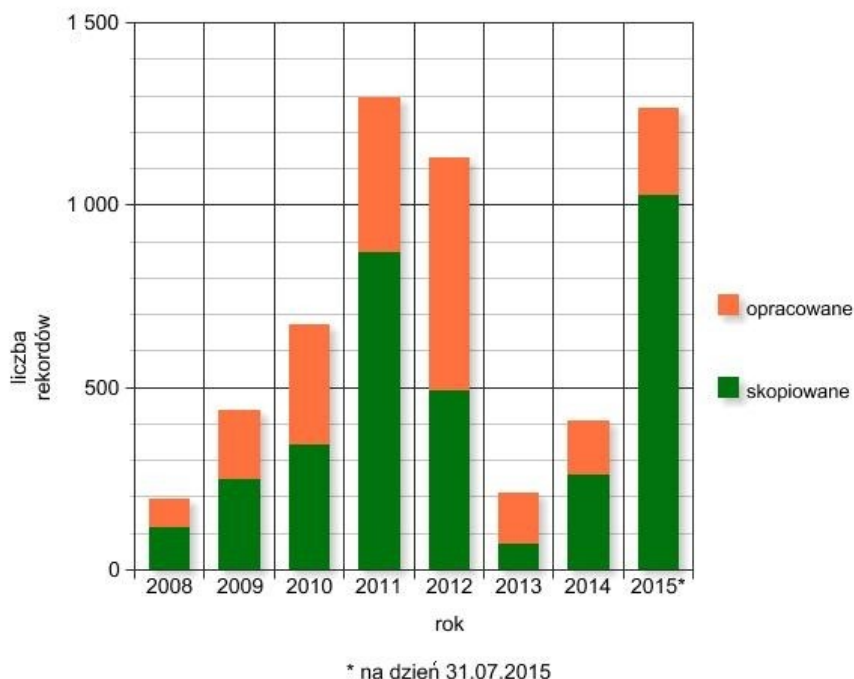
2. Opracowanie zbiorów

Opracowanie zbiorów kartograficznych w OZK przebiega dwuetapowo. W pierwszym etapie dokument jest opracowywany bibliograficznie i przedmiotowo w systemie VIRTUA – zostaje sporządzony rekord bibliograficzny w formacie MARC 21 według wytycznych z obowiązującej od połowy 2007 r. instrukcji [2]. Po pomyślnej weryfikacji w Centrum NUKAT⁴ rekord ten trafia do bazy lokalnej BUWr i zostaje dla niego utworzony rekord egzemplarza. Drugi etap to wprowadzenie informacji o dokumencie do aplikacji GAIKK. Polega na zaimportowaniu danych oraz uzupełnieniu brakujących pól

⁴ Centrum NUKAT Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie prowadzi centralny katalog polskich bibliotek naukowych i akademickich NUKAT (Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny). Katalog jest budowany od 2002 r., dostępny pod adresem: <http://katalog.nukat.edu.pl>. BUWr współpracuje z Centrum NUKAT od 20.02.2003 r.

opisu – najczęściej związanych z georeferencją – i danych inwentarzowych. Przyjęta ścieżka opracowania jest optymalna pod względem czasu i nakładu pracy (nie wprowadza się kilkakrotnie tych samych danych), a jej rezultatem jest widoczność dokumentu w obu katalogach online: OPAC Biblioteki Uniwersyteckiej i komputerowym katalogu zbiorów kartograficznych Uniwersytetu Wrocławskiego.

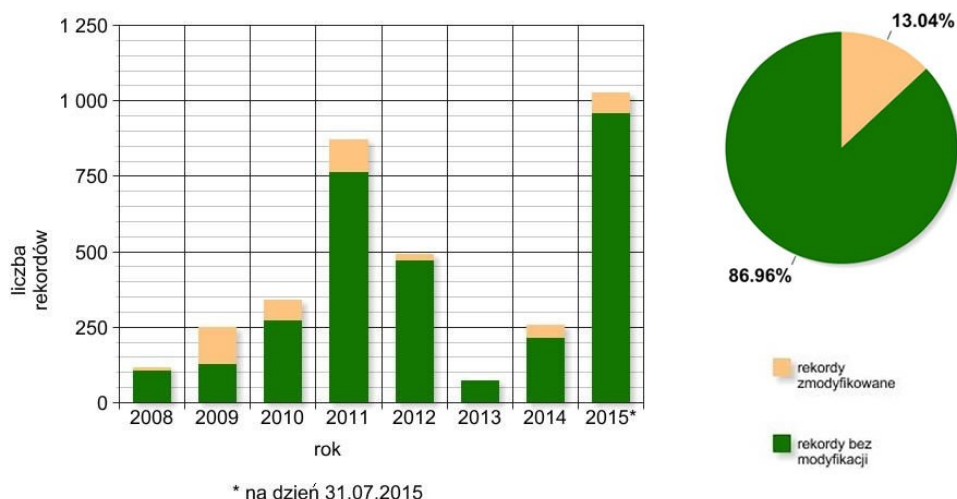
Wśród bibliotek współpracujących z NUKAT tylko kilka wprowadza rekordy bibliograficzne dla dokumentów kartograficznych, mimo to znajduje się w niej już nieco ponad 27 000 rekordów dla dokumentów tego typu. Choć w ogólnej zawartości bazy – ok. 3 150 000⁵ rekordów – stanowią niewielki ułamek, to zawierają opisy większości najważniejszych polskich dzieł kartograficznych z XVIII i XIX w., kilka tysięcy arkuszy map sekcyjnych i – przede wszystkim – bieżącą krajową produkcję kartograficzną (kartografia szkolna, mapy turystyczne, plany miast). Dzięki temu, że można kopiować rekordy do baz lokalnych, proces opracowania zbiorów jest zdecydowanie szybszy. Ryc. 4 przedstawia liczbę rekordów bibliograficznych wprowadzonych do bazy lokalnej BUWr, z uwzględnieniem rekordów kopiowanych i opracowanych w OZK. Najczęściej kopiowane są rekordy bieżących publikacji i map sekcyjnych, dla których sukcesywnie prowadzona jest retrokonwersja.

Ryc. 4. Rekordy bibliograficzne dla dokumentów kartograficznych wprowadzone do bazy lokalnej BUWr w poszczególnych latach. Źródło: opracowanie własne.

⁵ Stan na koniec sierpnia 2015 r. według <http://katalog.nukat.edu.pl>.

Jedynym, choć dosyć istotnym mankamentem w kopiowaniu jest to, że zdarzają się rekordy niekompletne, zwłaszcza odnośnie zawartości pól matematycznych. Ponieważ wprowadzanie rekordów do aplikacji GAIKK oparte jest na georeferencji, to jest szczególnie ważne, aby pola te były wypełnione, gdyż z nich potem importowane są dane do aplikacji. Jeśli na mapie znajduje się siatka kartograficzna, to kataloger powinien wprowadzić współrzędne geograficzne do pól 034 i 255, niestety często zdarza się, że tego nie robi, gdyż jest to czynność czasochłonna. Napotkać można także pomyłki w ich kodowaniu, co skutkuje niepoprawnym zdefiniowaniem przedstawianego obszaru. W takich przypadkach proces opracowania w OZK ulega wydłużeniu o modyfikację rekordu w bazie NUKAT, tak aby poprawić błędne bądź uzupełnić brakujące dane. Jest to najczęściej dokonywana modyfikacja i w latach 2008–2015 dotyczyła 446 rekordów ze skopiowanych 3 419, czyli 13% (ryc. 5).

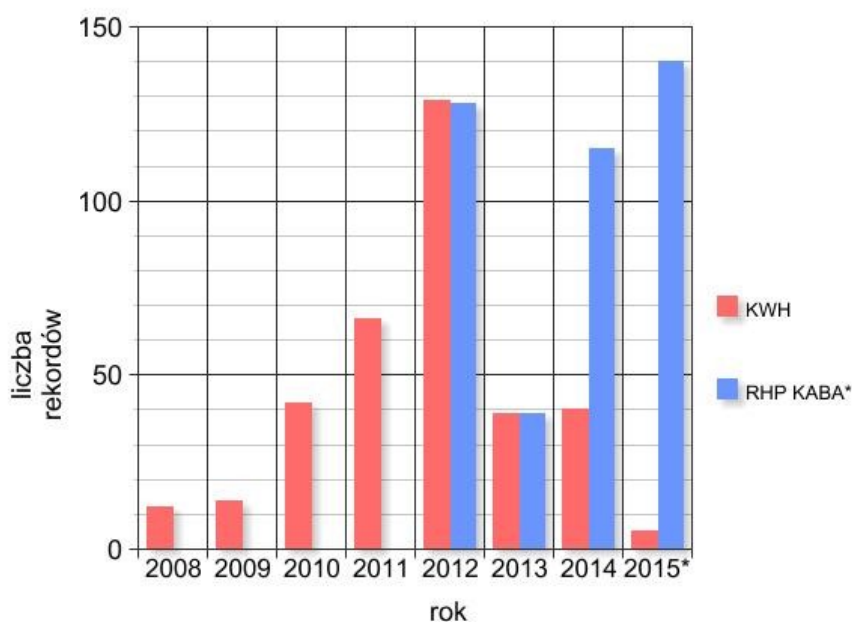

Ryc. 5. Udział rekordów zmodyfikowanych w rekordach bibliograficznych dla dokumentów kartograficznych skopiowanych do bazy lokalnej BUWr w poszczególnych latach i ogółem.

Źródło: opracowanie własne.

Do opracowania dokumentów wykorzystywane są także hasła KHW, wprowadzane do Centralnej Kartoteki Hasel Wzorcowych (CKHW) oraz hasła opisu przedmiotowego, budowane w języku KABA. Obie te kartoteki służą ujednolicaniu i kontroli poprawności stosowanych w opisach hasel i mają na celu z jednej strony przyspieszenie katalogowania, a z drugiej – rozbudowę możliwości wyszukiwawczych. W przypadku dokumentów kartograficznych wśród hasel KHW największy udział mają hasła korporatywne, tworzone dla wydawców oraz osobowe: dla redaktorów, rzadziej autorów map. Wynika to stąd, że mapy i atlasy najczęściej opracowywane są zbiorowo, dlatego zwykle uwzględnia się nazwiska redaktorów całości, autorów koncepcji lub wręcz tylko wydawnictwo, jako instytucję sprawczą danego dokumentu. Znamienne jest zatem, że na-

zwiska te bądź nazwy wydawców pojawiają się przy wielu publikacjach i raz utworzone są pobierane z CKHW, natomiast nowe hasła tworzone są relatywnie rzadko, z pewnością rzadziej niż w przypadku publikacji książkowych. Inne hasła, np. dla serii, tworzone są jeszcze bardziej okazjonalnie, gdyż najczęściej w skład jednej serii wchodzi kilkadziesiąt, a nawet kilka tysięcy pozycji⁶. W trakcie katalogowania dokumentów kartograficznych w latach 2008–2015 pracownicy OZK utworzyli 347 haseł KHW (ryc. 6). Opracowanie przedmiotowe prowadzone jest natomiast od połowy 2012 r. i polega na przypisywaniu do rekordów haseł przedmiotowych – najczęściej hasła geograficznego, wskazującego obszar lub obiekt umieszczony na dokumencie oraz hasła w funkcji tematu formalnego⁷, które określa jego formę. Ze względu na to, że dokumenty kartograficzne pokrywają terytoria dające się określić w różny sposób (według podziału politycznego, fizycznogeograficznego itp.) oraz uzupełniane są dodatkowymi mapami, tzw. mapami pobocznymi, zdarza się, że jednemu rekordowi przypisanych jest kilka haseł. Dotychczas, tj. w okresie 2012–2015, w OZK opracowano przedmiotowo 1 215 dokumentów, przypisując im łącznie 3 263 hasła. W toku tych prac utworzono 422 rozwinięte hasła przedmiotowe KABA (ryc. 6).

*tworzone od 2012 r.

Ryc. 6. Utworzone hasła KHW i rozwinięte hasła przedmiotowe KABA w poszczególnych latach.
Źródło: opracowanie własne.

⁶ W katalogu NUKAT tytuły map sekcyjnych traktowane są jako hasła serii.

⁷ Wprowadzanie do bazy NUKAT rekordów haseł wzorcowych i rozwiniętych dla tematów formalnych z zakresu kartografii rozpoczęło w październiku 2009 r. [6].

3. Katalog Oddziału Zbiorów Kartograficznych

W OZK funkcjonują obecnie 3 katalogi. Wszystkie są dostępne online, zatem użytkownicy mogą uzyskiwać informacje o zbiorach o dowolnej porze i z dowolnego miejsca, jeśli tylko dysponują komputerem z połączeniem do Internetu.

Głównym katalogiem Oddziału jest Katalog zbiorów kartograficznych Uniwersytetu Wrocławskiego, dostępny pod adresem <http://www.bu.uni.wroc.pl/ozk> (ryc. 7). Jest to moduł katalogowy wspomnianej we wstępie aplikacji GAIKK. Kartografika są wyszukiwane na skalowalnej mapie według zadanych kryteriów, z których kluczowym jest georeferencja. Ze względu na specyfikę map sekcyjnych przewidziano dla nich osobny sposób wyszukiwania – przez generowanie aktualnych skorowidzów. Katalog jest intuicyjny w obsłudze, jednak w przypadku zaistnienia takiej potrzeby można skorzystać z zamieszczonej w osobnej zakładce pomocy z instrukcją. Każdy czytelnik ma możliwość założenia konta, aby składać zamówienia na wyszukane obiekty. Ze względu na to, że mowa o zbiorach specjalnych, przy założeniu konta konieczna jest osobista wizyta w Oddziale, dopiero potem użytkownik może logować się z dowolnego miejsca. Katalog ten jest kompletny od sygnatury 12216-II.B. Sukcesywnie zastępuje katalog kartkowy – w mniejszym lub większym stopniu prowadzona jest stała retrokonwersja według wyselekcjonowanych podkolekcji, w zależności od ilości wpływów bieżących.

Kliknij naabrany punkt mapy:

zasięg: ☒ lokalne ☐ regionalne ☐ globalne Pokaż wszystkie kryteria

Rekordy 1 do 10 z 14 znalezionych

1	6413-I.B. Wegekarte vom Zobtangebirge 1:25000, Rok wydania: 1922	
2	6545-III.C. Karte des Deutschen Reiches 1:100000, Rok wydania: 1919 arkusz: Schweidnitz	
3	6545-III.C. Karte des Deutschen Reiches 1:100000, Rok wydania: 1895 arkusz: Schweidnitz	
4	6715-III.C. Special-Karte des Zobten und der angrenzenden Ortschaften [1:25000], Rok wydania: [przed 1925]	
5	7189-I.B. Masyw Ślęży i okolice : mapa turystyczna 1:60000, Rok wydania: 1978	
6	11556-III.C. Mapa zoologiczna Polski 1:50000, Rok wydania: 1997 arkusz: Sobótka	
7	11558-III.C. Mapa hydrograficzna Polski 1:50000, Rok wydania: [2000]	
8	11584-III.C. Mapa topograficzna Polski 1:25000, Rok wydania: 2010 arkusz: Mysłaków	
9	13041-II.B. Masyw Ślęży : Ślązaki Park Krajobrazowy 1:25000, Rok wydania: 2005	
10	13164-II.B. Sobótka : plan miasta ; Masyw Ślęży : mapa turystyczna 1:10000, Rok wydania: 2009	

1 2 Ukryj wszystkie wyświetlone obszary

Copyright© 2008-2013 Oddział Komputeryzacji BUWr

Ryc. 7. Katalog zbiorów kartograficznych Uniwersytetu Wrocławskiego – główne okno.

Źródło: <http://www.bu.uni.wroc.pl/ozk>.

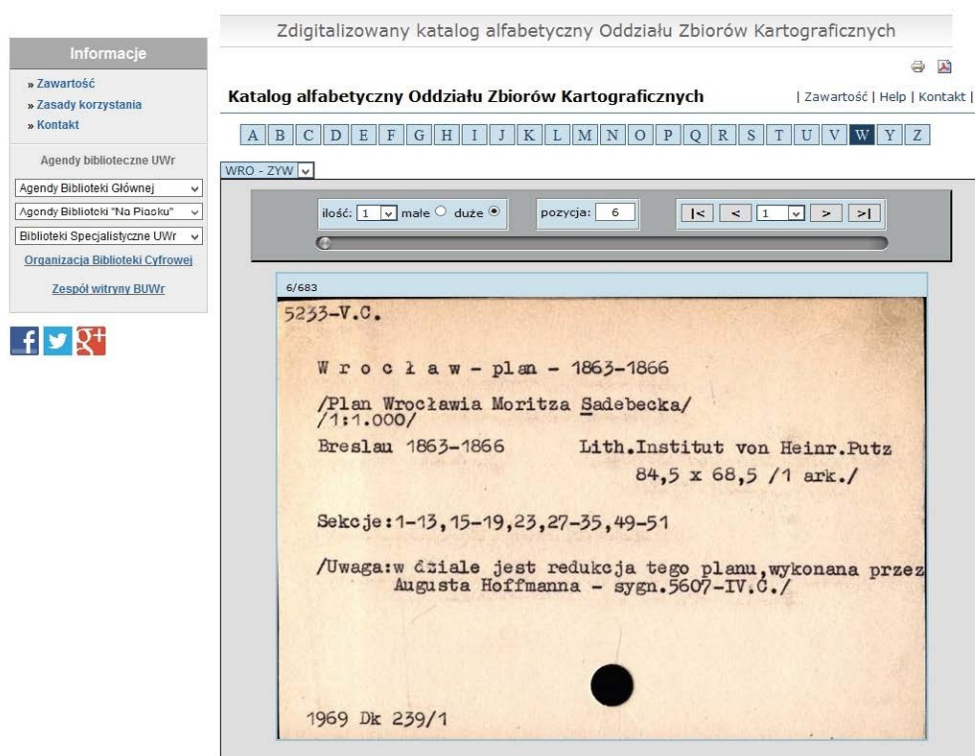
Drugi katalog, w którym widoczne są dokumenty kartograficzne, to katalog komputerowy Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu w systemie VIRTUA (OPAC) – <http://www.bu.uni.wroc.pl/katalog>. Zbiory kartograficzne tworzą w nim podkolekcję specjalną, łatwo dostępną z umieszczonej po lewej stronie nawigacji fasetowej (ryc. 8). Oczywiście dokumenty można wyszukiwać także w sposób tradycyjny, korzystając z pojedynczych indeksów (wyszukiwanie proste) lub ich kombinacji (wyszukiwanie zaawansowane). Sposób wyszukiwania kartografików w tym katalogu nie różni się od wyszukiwania książek bądź czasopism. Rejestruje on zbiory od sygnatury 12216-II.B., retrokonwersja dotyczy tylko map wieloarkuszowych.

Ryc. 8. Główne okno katalogu OPAC Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu.

Źródło: <http://www.bu.uni.wroc.pl/katalog>

Trzecim katalogiem jest zdigitalizowany alfabetyczny katalog kartkowy, który znajduje się pod adresem <http://www.bu.uni.wroc.pl/katalogi/zdigitalizowany-kartografia-alfabetyczny-katalog> i zawiera opisy katalogowe wykonywane po II wojnie światowej do jego zamknięcia, czyli do 31.12.2006 r. Jego specyfika polega na tym, że hasłem głównym jest nazwa geograficzna, a nie jak w przypadku druków zwartych – autor dzieła czy tytuł, gdy brak autora (ryc. 9). Hasłami są zatem nazwy kontynentów, państw, miast, rzek, gór itp. Wyjątek stanowią atlasy ogólnogeograficzne występujące pod ha-

słem „atlas” oraz mapy dotyczące wojen, do których karty ułożone są alfabetycznie według nazw wojen, a w ich obrębie chronologicznie. Na hasło danego opisu składają się najczęściej trzy elementy: nazwa geograficzna, określnik informujący o rodzaju dokumentu lub temacie oraz data wydania. W obrębie danego hasła geograficznego karty ułożone są alfabetycznie według rodzaju dokumentu lub tematu, a pośród nich chronologicznie. Odnosnie daty wyjątkiem są mapy historyczne, w hasle których występuje data historycznego wydarzenia lub okres historyczny przedstawiony na mapie, natomiast faksymilia wydawanych map występują pod oryginalną datą wydania, a data wykonania reprodukcji podana jest obok. Zdigitalizowany katalog zawiera wyłącznie karty główne oraz odsyłacze z hasłami nazw geograficznych. O jego dużej wartości stanowi fakt, że rejestruje także mapy i plany (widoki) miast, zamieszczone w obiektach przechowywanych w Oddziale Starych Druków oraz Oddziale Rękopisów i jest jedynym źródłem informacji o nich, gdyż wspomniane oddziały nie prowadzą katalogów tego typu. Uzupełniający katalog odsyła do autorów i rodzajów map, planów i widoków, a także do samych widoków, planów i wszelkiego rodzaju reprodukcji dostępny jest w Oddziale Zbiorów Kartograficznych w tradycyjnej postaci (nie został zdigitalizowany).

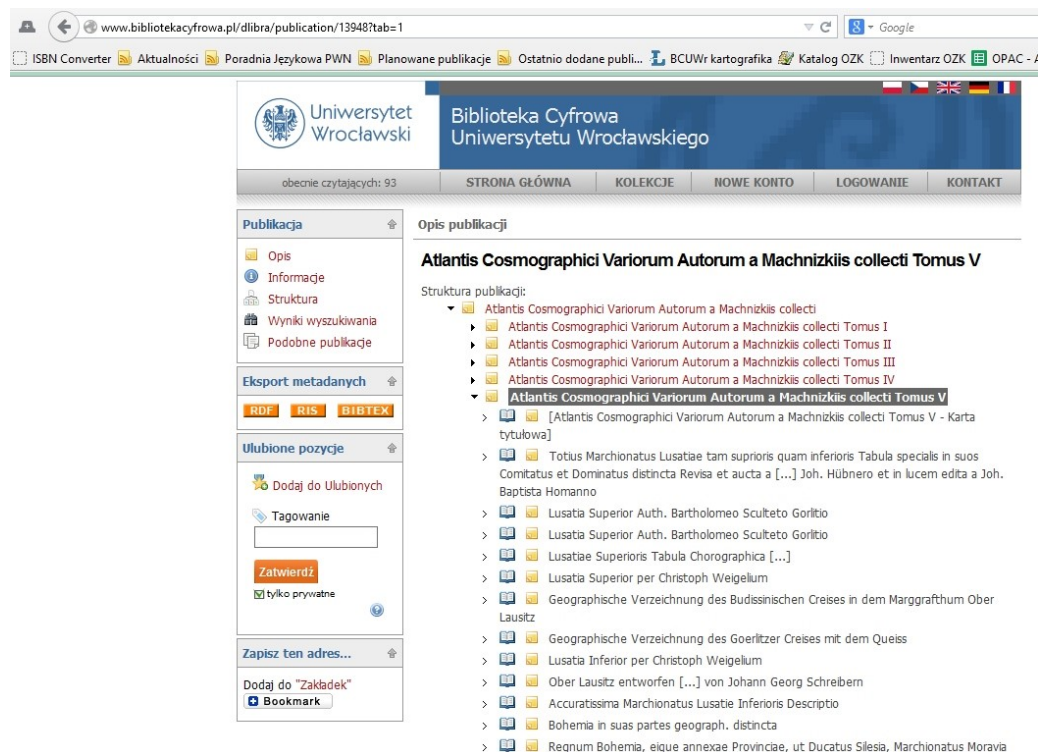

Ryc. 9. Zdigitalizowany alfabetyczny katalog kartkowy Oddziału Zbiorów Kartograficznych.
Źródło: <http://www.bu.uni.wroc.pl/katalogi/zdigitalizowany-kartografia-alfabetyczny-katalog>.

4. Dokumenty kartograficzne w BCUWr i portalu Dziedzictwo kulturowe

W Bibliotece Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego (BCUWr) dokumenty kartograficzne należą do kolekcji *Dziedzictwo kulturowe*. Publikowane są cyfrowe wersje atlasów, map, planów i widoków miast, głównie z terenów Śląska, Łużyc i Niemiec oraz *polonica*. Kolekcja *Zbiory kartograficzne* dzieli się dodatkowo na dwie podkolekcje: *Atlasy* i *Mapy*.

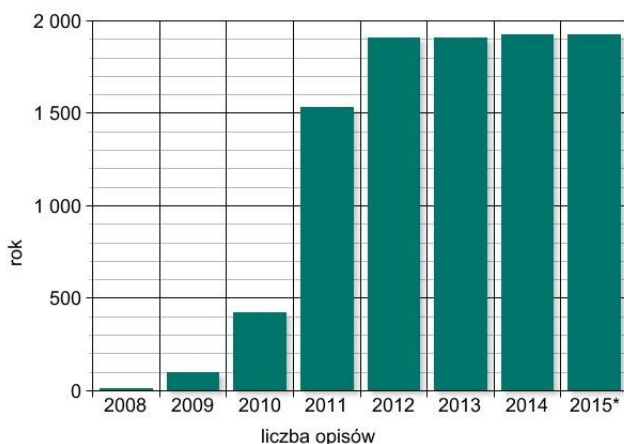
Poszczególne publikacje to obiekty pojedyncze albo publikacje grupowe. Ich stosowanie wynika z konieczności uporządkowania publikowanych treści. W OZK przyjęto, że publikacje grupowe tworzone są dla map sekcyjnych oraz atlasów sztucznych⁸. Dopiero w ich obrębie każda mapa posiada swój opis (ryc. 10). Dzięki takiemu rozwiązaniu można do nich trafić nie znając nazwy kolekcji, do której należą, i odwrotnie – mając informacje o atlasie sztucznym użytkownik od razu jest w stanie zidentyfikować wszystkie pochodzące z niego mapy.

Ryc. 10. 7-tomowy atlas sztuczny Machnizkich w BCUWr – struktura publikacji grupowej.
Źródło: BCUWr.

⁸ Atlas sztuczny to zbiór map, które były wydawane samodzielnie lub pochodzą z różnych dzieł, zebrane i ułożone przez kolekcjonera, wspólnie opracowane w formę atlasu, czasem z nadanym tytułem. Atlasy sztuczne najczęściej powstawały z kolekcji zbieranych przez wiele lat przez kolekcjonerów prywatnych, są niepowtarzalne i często kryją w sobie unikatowe obiekty. W BCUWr znajduje się 19 atlasów sztucznych – 18 w OZK i 1 w Oddziale Starych Druków. Więcej informacji o tej kolekcji znajduje się w artykule K. Szykuły [13, s. 145–167].

Na dzień 31.07.2015 r. w BCUWr znajdowało się 1 930 opisów utworzonych dla obiektów kartograficznych. Z tej liczby 203 to publikacje, które mają status planowanych, zatem pliki zawierające skany oryginałów nie zostały jeszcze udostępnione. Przyrost liczby wprowadzanych opisów w latach 2008–2015 prezentuje ryc. 11.

* na dzień 31.07.2015

Ryc. 11. Przyrost liczby opisów kartografików w BCUWr.
Źródło: opracowanie własne.

Wyraźny przyrost w 2011 r. (1 111 opisów) wiąże się z rozpoczęciem wprowadzania opisów dla obiektów wyselekcjonowanych do digitalizacji w ramach projektów: „Dziedzictwo Regionu i Europy”. *Cymelia ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Digitalizacja i udostępnienie w sieci* oraz „*Imago Silesiae Inferioris online*”. *Mapy, plany i widoki Dolnego Śląska ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Digitalizacja i udostępnienie w sieci*, w których Biblioteka uczestniczyła w latach 2010–2015. Do pierwszego z nich wybrano 845 obiektów, a do drugiego 827. Ich cyfrowe obrazy zamieszczono na dedykowanym projekcie portalu Dziedzictwo kulturowe odpowiednio pod adresami <http://dk.bu.uni.wroc.pl/cymelia> i <http://dk.bu.uni.wroc.pl/imago> oraz połączono z właściwymi opisami przygotowanymi w BCUWr, w ramach funkcjonalności publikacji linkujących.

Warto zauważyć, że nowoczesne technologie nie tylko dają możliwość udostępniania zdigitalizowanych obiektów szerszemu gronu odbiorców, lecz także pozwalają na wydajniejsze gospodarowanie czasem pracy przez uniknięcie powielania już wykonanych czynności. Przykładem jest możliwość importowania opisów z rekordów bibliograficznych utworzonych w formacie MARC 21 w systemie VIRTUA do formatu Dublin Core, wykorzystywanego przez oprogramowanie dLibra (dzięki któremu działa serwis BCUWr). Po utworzeniu odpowiedniego pliku tekstowego, zawierającego mapowanie pól opisu źródłowego do poszczególnych pól opisu w Dublin Core, można – oczy-

wiecie przy zachowaniu kontroli i dokonywaniu ewentualnej korekty – łatwo i szybko tworzyć opisy publikacji na bazie zaimportowanych danych. W ten sposób w BCUWr powstały opisy dla ponad 400 egzemplarzy topograficznych map *Messtischblatt* 1:25 000, do których użyto rekordów bibliograficznych ze wspomnianego wyżej grantu badawczego.

5. Działalność informacyjna z wykorzystaniem komputerowych baz danych

Do głównych zadań pracowników Oddziału Zbiorów Kartograficznych oprócz opieki nad zbiorami – ich inwentaryzacją, opracowaniem i zabezpieczeniem – należy działalność informacyjna, polegająca na udzielaniu odpowiedzi na zapytania użytkowników na miejscu w Oddziale, telefonicznie oraz pisemnie w drodze realizacji kwerend. Wraz z napelnianiem komputerowych katalogów danymi o kolekcji kartograficznej OZK również i w tym zakresie można mówić o zmianach w tempie i sposobie pracy.

Przed wszystkim znacznemu skróceniu uległ czas poszukiwania konkretnych obiektów. Nie ma już konieczności wertowania katalogu kartkowego, zatem potrzebnej informacji można udzielić np. podczas jednej rozmowy telefonicznej, jeśli tylko bibliotekarz znajduje się w pobliżu stanowiska komputerowego z podłączeniem do Internetu. Największe znaczenie ma tutaj możliwość wyszukiwania w części katalogowej aplikacji GAIKK, odbywająca się przez kliknięcie wskazanego punktu na mapie, ale pomocne są również słowa kluczowe (hasła przedmiotowe) przypisywane poszczególnym obiektom podczas opracowywania.

Najcenniejsze i najczęściej poszukiwane obiekty dotyczące historii i geografii regionu zostały zdigitalizowane i zamieszczone w BCUWr – dzięki temu bibliotekarz może odesłać czytelnika pod wskazany adres internetowy i nie ma już konieczności jego osobistej wizyty w Oddziale. Jeśli użytkownik zwraca się z prośbą o udzielenie licencji na druk i udostępnienie pliku w wysokiej jakości, to usługa ta jest wykonywana w drodze kopiowania z plików źródłowych. Jeżeli użytkownik jest zainteresowany obiektem, który jest dopiero w trakcie skanowania bądź zamawia wykonanie skanów z wybranej publikacji, to również wdrożono ułatwienia mające na celu przyspieszenie realizacji zamówienia i czuwanie nad jego przebiegiem: o tym, na jakim etapie jest proces skanowania, w jakiej jakości i gdzie przechowywane są odpowiednie pliki informuje bibliotekarzy i pracowników Pracowni Reprografii i Digitalizacji intranetowa aplikacja – Inwentarz Zbiorów Zdigitalizowanych; etap realizacji korespondencji można natomiast sprawdzić w Centralnym Dzienniku Korespondencji⁹, w którym odnotowywane są m.in. kwerendy.

⁹ Więcej informacji o aplikacjach znajduje się w niniejszej publikacji w artykule R. Raczyńskiego *Autorskie aplikacje intranetowe oraz systemy CMS usprawniające pracę oraz procesy biblioteczne*.

Centralny Dziennik Korespondencji w kontekście kwerend jest użyteczny także z innego względu. Posługując się wbudowaną wyszukiwarką można łatwo odnaleźć zrealizowane już zapytania dotyczące konkretnych tematów czy obiektów i wykorzystać odpowiedzi w bieżąco wykonywanych – często zdarza się bowiem, że czytelnicy poszukują map do zilustrowania podobnych tematów. Zatem taki sposób jest kolejnym rozwiązaniem wspomagającym codzienną pracę.

Zakończenie

W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat model korzystania z bibliotek zmienił się radykalnie w porównaniu do funkcjonującego od stuleci. Postęp technologiczny zaznaczył się i tutaj, zamykając szufladki katalogowe i otwierając elektroniczne katalogi oparte o bazy danych, połączone z repozytoriami treści cyfrowych. Dzisiejszy czytelnik to bardziej użytkownik-konsument, nastawiony na szybkie uzyskiwanie potrzebnych informacji i coraz bardziej świadomy możliwości oferowanych przez cyfrowe media. Utrzymanie jego zainteresowania zbiorami poprzez rozbudowę sfery funkcjonalności i udogodnień, powiązanych z rzetelną informacją bibliograficzną, jest dziś zadaniem, które wysuwa się na pierwszy plan w działalności bibliotek jako publicznych instytucji kultury.

Dokumenty kartograficzne, zwłaszcza dawne, cieszą się zainteresowaniem z co najmniej dwóch powodów. Pierwszy z nich to ich niewątpliwa wartość dokumentacyjna, czyniąca z nich bogate źródło do badań historycznych i geograficznych. Drugi to walory estetyczne – atrakcyjność wizualna powoduje, że reprodukcje map bywają wykorzystywane do dekoracji wnętrz zarówno w domach prywatnych, jak i w instytucjach. Potwierdzeniem może być fakt, że niejednokrotnie w urzędach różnego typu można zauważyć odpowiednio dobrane „ładne” mapy, najczęściej przedstawiające właściwy region. Bardziej wnikliwe potraktowanie treści dekoracyjnej może jednak zadziwić, kiedy okazuje się, że poszczególne elementy są nie tylko ozdobą, lecz także dokumentują np. ówczesne zwyczaje czy ubiory, wygląd budynków i statków, zwierzęta zamieszkujące przedstawiony obszar, wynalazki i inne przejawy ludzkiej działalności [12, s. 41–65, 105–191]. Coraz częściej zatem uwaga badaczy skierowana jest również na treść umieszczoną poza mapą, a tej nie rejestrują katalogi. Drobiazgowy kataloger może wspomnieć o nich w polu uwag, jednakże pola te w przypadku dokumentów kartograficznych są i tak już dosyć mocno rozbudowane, a sama czynność wprowadzania opisów czasochłonna. Z pomocą przychodzą biblioteki cyfrowe i inne repozytoria gromadzące skany map – zgodnie z powiedzeniem, że obraz jest wart więcej niż tysiąc słów, umożliwiają one zainteresowanym bezpośrednie zapoznanie się z wizerunkiem dzieła. Aby jednak użyt-

kownik miał szansę je odnaleźć, muszą być opisane w sposób, umożliwiający indeksowanie ich w wyszukiwarkach internetowych.

Oddział Zbiorów Kartograficznych BUWr posiada relatywnie niewielką, aczkolwiek cenną kolekcję map i atlasów. Podjęte od 2007 r. działania związane z wdrożeniem elektronicznego inwentarza oraz komputerowym katalogowaniem zbiorów miały na celu z jednej strony usprawnienie pracy w Oddziale, a z drugiej zwiększenie dostępności informacji o zbiorach. Sukcesywne opracowywanie wpływów bieżących oraz podejmowanie retrokonwersji wybranych podkolekcji już skutkuje tym, że czytelnicy zgłaszający się do Oddziału posiadają wiedzę na temat obiektów, które chcą zobaczyć lub zamówić ich kopie cyfrowe, gdyż sami je odszukali w katalogach dostępnych online. We wpływających kwerendach coraz częściej zauważyć można zapytania o konkretne pozycje, skraca się więc czas poświęcony na ich realizację – zatem wykonana dotychczas praca przynosi wymierne korzyści. Automatyzacja sprawozdawczości i podliczania inwentarza także przebiega znacznie szybciej, zatem mimo świadomości, że w retrokonwersję całości kolekcji należy włożyć jeszcze dużo systematycznej pracy, podjęty kierunek działań w Oddziale wydaje się właściwy.

Bibliografia załącznikowa

1. CZYREK, J. (red.). *Kolekcje kartograficzne Uniwersytetu Wrocławskiego*. Wrocław: Wydawnictwo TArt, 2007. Z Problemów Bibliotek Naukowych Wrocławia ; 4. ISBN 978-83-85417-27-9.
2. DUDZICKA, G., GAZICKA-WÓJTOWICZ, D., GRZYBOWSKA, I. *Format MARC21 rekordu bibliograficznego dla dokumentu kartograficznego*. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2009. Formaty, Kartoteki ; 18. ISBN 978-83-61464-21-1.
3. KOZÁK, J., SZYKUŁA, K. *Prag 1562 : das Prager Stadtpanorama aus dem Jahre 1562 von Jan Kozel und Michael Peterle : nach dem Exemplar der Universitätsbibliothek Wrocław/Breslau*. Weissenhorn: Anton H. Konrad, 1994. ISBN 3-87437-322-3.
4. ŁODYŃSKI, M. (red. i oprac.). *Katalog atlasów i dzieł geograficznych : 1482-1800*. Warszawa: Polska Akademia Nauk, Biblioteka Narodowa, 1961 (z. 1). Warszawa: Polska Akademia Nauk, Biblioteka Narodowa, 1963 (z. 2). Centralny Katalog Zbiorów Kartograficznych w Polsce ; 1, 2.
5. MEDYŃSKA-GULIJ, B. *Mapy księstw śląskich świdnickiego, jaworskiego i legnickiego z II połowy XVII wieku Fryderyka Khünoviusa*. Wrocław: Wydawnictwo GAJT, 2002. ISBN 83-88178-17-2.

6. *Modyfikacja określników formy stosowanych w opracowaniu dokumentów kartograficznych* [online]. Centrum NUKAT [dostęp: 25.08.2015]. Dostępny w: http://centrum.nukat.edu.pl/images/stories/file/ustalenia/jhp_KABA/007_kartogr_okreslnikformy_2009.pdf.
7. OSOWSKA, A. Polskie atlasy tematyczne do 1939 roku w zbiorach Uniwersytetu Wrocławskiego. W: *Od atlasu do kolekcji. W 440. rocznicę I wydania atlasu Abrahama Orteliusa*, red. Jerzy Ostrowski, Radosław Skrycki. Szczecin: [s.n.] ; Warszawa: Wydawnictwa IHN PAN, s. 221–240. Z *Dziejów Kartografii* ; 16. ISBN 978-83-86062-05-8. ISSN 0138-0850.
8. OSOWSKA, A., *Plany i widoki miast w kartograficznej kolekcji Machnizkich*. W: *Dawna kartografia miast*, red. Jerzy Ostrowski, Paweł E. Weszpiński. Warszawa: Wydawnictwa IHN PAN, 2011, s. 113–127. Z *Dziejów Kartografii* ; 15. ISBN 978-83-86062-06-5, 978-83-928532-7-5, 978-83-933852-0-1, 978-83-921836-7-9. ISSN 0138-0850.
9. OSOWSKA, A., PRZYBYTEK, D. *Cymelia kartografika Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*. W: *Dziedzictwo Regionu i Europy. Cymelia ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Digitalizacja i udostępnienie w sieci*, red. Adam Żurek przy współpr. Ewy Pitak i Grażyny Piotrowicz [w druku].
10. PRZYBYTEK, D. *Kartografia historyczna Śląska XVIII–XX wieku*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002. Acta Universitatis Wratislaviensis No 2456. ISBN 83-229-2346-5, ISSN 0239-6661.
11. PRZYBYTEK, D., OSOWSKA, A. *Śląskie cymelia kartograficzne Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*. W: *Znowuż “z kuferkiem i chlebakiem”... : tom poświęcony wielkiemu humaniście Julianowi Janczakowi*, red. Beata Konopska, Joanna Nowosielska-Sobel, Grzegorz Strauchold. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 2014, s. 51–67. *Spotkania Dolnośląskie* ; 6. ISBN 978-83-7977-078-6.
12. REINHARTZ, D. *The art of the map : an illustrated history of map elements and embellishments*. New York: Sterling, 2012. ISBN 978-1-4027-6592-6.
13. SZYKUŁA, K. *Atlasy sztuczne w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu ze szczególnym uwzględnieniem 7-tomowej kolekcji Machnizkich*. W: *Od atlasu do kolekcji. W 440. rocznicę I wydania atlasu Abrahama Orteliusa*, red. Jerzy Ostrowski, Radosław Skrycki. Szczecin: [s.n.] ; Warszawa: Wydawnictwa IHN PAN, s. 145–167. Z *Dziejów Kartografii* ; 16. ISBN 978-83-86062-05-8. ISSN 0138-0850.
14. SZYKUŁA, K. *Mapa Rosji Jenkinsona (1562) – kolejne podsumowanie wyników badań*. *Czasopismo Geograficzne*, Wrocław: [Polskie Towarzystwo Geograficzne], 2000, T. 71, s. 67–97. ISSN 0045-9453.
15. SZYKUŁA, K. *Miejsce widoków miast w kolekcjach kartograficznych. Wybrane widoki XVI–XVIII w. w zbiorze kartograficznym Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*. W: *Miasta*, red. Julian Janczak, Andrzej Tomczak. Warszawa: IHNOiT PAN, 1984, s. 43–81. Z *Dziejów Kartografii* ; 3. ISSN 0138-0850.

16. SZYKUŁA, K. Odnaleziona mapa Rosji Jenkinsona z 1562 roku. Pierwsza próba analizy mapy. *Bibliothecalia Wratislaviensia*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995, T. 2, s. 7–31. *Acta Universitatis Wratislaviensis* ; 1678. ISSN 0239-6661.
17. SZYKUŁA, K. Pierwsze kroki na drodze komputeryzacji w Oddziale Zbiorów Kartograficznych. W: *Komputeryzacja Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu – dziesięć lat doświadczeń*, red. Grażyna Piotrowicz. Wrocław: Centrix.pl s.c. Krzysztof Cebula i Tomasz Kalota, 2006, s. 143–147. ISBN 83-921013-2-4, 978-83-921013-2-1. Dostępny w: <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/958>.
18. SZYKUŁA, K. Une Mappemonde pseudo-médiévale de 1566. W: *Géographie du Monde au Moyen Age et à la Renaissance*, ed. Monique Pelletier. Paris: Éd. du C.T.H.S., 1989, s. 93–98. *Mémoires de la Section de Géographie* ; 15. ISBN 2-7355-0180-9. ISSN 0996-469X.
19. SZYKUŁA, K. *Zbiory kartograficzne Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1978.